

6. TARRACO A L'ÈPOCA VISIGÒTICA. HISTÒRIA POLÍTICA I ECLESIASTICA

Meritxell Pérez Martínez
Universitat Rovira i Virgili

In urbem Tarraconensem, quae est metropolitana
(«A la ciutat de Tàrraco, que és metropolitana»)
Conc. de Tarragona, *praefatio*

D'acord amb el testimoni facilitat per la *Chronica Gallica* de l'any 511, un exèrcit visigot provinent de la Gàl·lia, sota el comandament del *comes Gothorum* Gauterit, va creuar els passos pirinencs en direcció a Pamplona i va conquerir Saragossa i les ciutats veïnes. Simultàniament, una altra formació militar visigoda, liderada per Heldefred, va entrar pels ports orientals resseguint la Via Augusta i, amb la complicitat del *dux Hispaniarum* Vincentius, va prendre possessió de Tarragona. Amb la conquesta de la ciutat, els visigots s'asseguraven l'obediència dels centres urbans més importants del litoral peninsular.¹ Aquests episodis tenien lloc l'any 472 i, amb ells, desapareixia l'autoritat de l'Imperi romà d'Occident a la Tarraconense i començava la seva dependència política respecte al regne visigot de Tolosa i el seu *rex* Euric.² L'interès militar per les principals ciutats de la Tarraconense, inclosa la capital administrativa, suggereix la voluntat d'exercir un control efectiu sobre el conjunt de la província, de la qual cosa es pot inferir un interès manifest dels visigots pels territoris del nord-est peninsular.³ No obstant això, la parquedat i el laconisme de la documentació conservada constitueixen un obstacle insalvable per ponderar l'efecte immediat dels episodis inicials de conquesta a *Tarraco* i els seus territoris dependents.

La historiografia tradicional va interpretar aquestes campanyes militars visigodes com el final de la Hispània romana. Amb ella, haurien desaparegut també l'ordre

i l'estabilitat possibilitats per l'estructura administrativa i governamental de l'Imperi romà fins aleshores. El debat historiogràfic dels darrers anys s'ha mostrat visiblement interessat per aquests temes, la qual cosa ha permès modificar bona part de les antigues interpretacions. La revisió actual sobre el funcionament de l'etnicitat i l'etnogènesi ha contribuït a matisar els trets barbaritzants dels primers regnes germànics europeus, alhora que ha obligat a cridar l'atenció sobre la perpetuació de nombroses realitats anteriors a la desintegració de l'aparell estatal romà en aquests territoris.⁴ Els grups dirigents dels regnes postimperials d'Occident heretaren, en línies generals, un sentit de l'ordre i l'estabilitat, així com un concepte de l'estat, absolutament romans.⁵ Aquests aspectes ocupen un lloc central en la reinterpretació històrica actual sobre el període.

Segons les fonts conservades, l'ocupació militar de la capital provincial de la Tarraconense romana no es va traduir en una submissió política immediata del conjunt de la província als visigots. El testimoni d'Isidor de Sevilla, segons el qual la *nobilitas* hispanoromana de la Tarraconense va oposar resistència a la inicial dominació visigoda, ha estat sobradament utilitzat per la historiografia com a mostra del rebuig dels hispans als visigots d'Euric.⁶ En el mateix sentit, els *Consularia Caesaraugustana* informen de l'existència d'algunes temptatives de revolta frustrades pels membres de les aristocràcies hispanoromanes locals els anys 494 i 506, que es van saldar amb el restabliment de l'autoritat visigoda sobre la província un cop eliminats els rebels.⁷ Si bé el temps transcorregut entre els anys 472 i 494 suggereix una limitada capacitat operativa dels visigots tolosans sobre els territoris ubicats al sud dels Pirineus, la reinterpretació dels episodis de rebel-

1. *Chronica Gallica 511, ad ann. 472/473: Gauterit comes Gothorum Ispanias per Papiilonem, Caesaraugustam, et vicinas urbes obtinuit. Heldefredus quoque cum Vincencio Ispaniarum duce obsessa Terrachona maritimas urbes obtinuit.*

2. ISIDOR, *Historia Gothorum*, 34, *ad ann. 466-483: Euricus [...] qui post captam Pampilonam Caesaraugustam invadit totamque Hispaniam superiorem obtinuit.*

3. Sobre aquestes qüestions: ARCE, J. 2005: *Bárbaros y romanos en Hispania (400-507 A.D.)*, Madrid, 135; KULIKOWSKI, M. 2004: *Late Roman Spain and Its Cities*, Baltimore, 203-204; COLLINS, R. 2005: *La España visigoda, 409-711*, Barcelona, 2005, 27.

4. POHL, W. (ed.) 1997: *Kingdoms of the Empire. The Integration of Barbarians in Late Antiquity*, Boston-Leiden-Colònia; POHL, W.; REIMITZ, H. (ed.) 1998: *Strategies of Distinction. The Construction of Ethnic Communities, 300-800*, Boston-Leiden-Colònia; GOETZ, H.-W.; JARNUT, J.; POHL, W. (ed.) 2003: *Regna and Gentes. The Relationship between Late Antique and Early Medieval Peoples and Kingdoms in the Transformation of the Roman World*, Boston-Leiden-Colònia.

5. BOWERSOCK, G. W.; BROWN, P.; GRABAR, O. (ed.) 2001: *Interpreting Late Antiquity: Essays on the postclassical World*, Cambridge, viii.

6. Isidor, *Historia Gothorum*, 34, *ad ann. 466-483: Tarraconensis etiam provinciae nobilitatem, quae ei repugnauerat, exercitus irruptione evertit.*

7. *Consularia Caesaraugustana, ad ann. 494/496: Burdunelus in Hispania tyrannidem assumit; ad ann. 506: Dertosa a Gotthis ingressa est. Petrus tyrannus interfectus est.* Sobre aquests personatges: JONES, A. H. M.; MARTINDALE, J. R.; MORRIS, J. 1971-1992: *The Prosopography of the Later Roman Empire* (PLRE), II, Cambridge, Burdunelus i Petrus 25, 243 i 869.

lia de Burdunelus i Petrus amb una perspectiva actual confirma la preexistència d'una ocupació militar de la Tarraconense, així com el restabliment de l'autoritat legítima dels visigots després de la captura i l'eliminació dels insurrectes.⁸ La referència a les fonts a ciutats de la riba de l'Ebre, com Saragossa i Tortosa, en relació amb aquests moviments de resistència demostra, un cop més, l'interès inicial dels visigots pels enclavaments geoestratègics del territori provincial.

La conquesta militar de les principals ciutats de la Tarraconense romana no es va traduir tampoc en un increment immediat de la presència visigoda en el territori provincial.⁹ La interpretació conjunta de les breus notícies incloses als *Consularia Caesaraugustana* i les dades materials provinents de les necròpolis de l'alta Meseta castellana van portar un bon nombre d'autors del segle XX a sostenir la penetració de masses populars gòtiques en territori peninsular a finals del segle V, provinents de la Gàl·lia.¹⁰ La historiografia contemporània ha matisat el nombre de visigots instal·lats a la Península en aquests moments, mentre que l'estudi arqueològic ha confirmat els problemes derivats de la identificació de les restes materials conservades per criteris d'etnicitat.¹¹ Si bé la presència dels visigots a Hispània es va poder traduir en l'establiment de petits assentaments formats pels soldats i les seves famílies des dels primers anys del segle V, moment en què aquests haurien format part integrant dels exèrcits imperials en qualitat de federats, convé tenir present que fins a la seva dissolució a inicis del segle VI el regne visigot de Tolosa va ser un regne centrat fonamentalment a la Gàl·lia.

Com hem vist, les fonts textuais situen a l'últim terç del segle V la conquesta visigoda de *Tarraco* pels generals d'Euric i, amb ella, la del conjunt de les ciutats més importants de la província romana. Però esclarir els detalls de la incorporació inicial al regne visigot de Tolosa, així com el seu significat per a la història posterior de la capital provincial romana, constitueix una tasca àrdua i difícil en virtut de la documentació

disponible. Respecte a això, la breu notícia inclosa en la *Chronica Gallica* no permet conèixer els detalls de la claudicació i l'obtenció de la ciutat pels visigots. Les mencionades insurreccions de Burdunelus i Petrus, a les quals al·ludeixen els textos, no poden ser vinculades d'una forma directa amb *Tarraco*. Per altra banda, aquests episodis de rebel·lia es relacionen amb la captura de ciutats els anys 494 i 506, la qual cosa planteja un lapse de temps important respecte a les notícies de la *Chronica Gallica* i l'última inscripció de dedicació imperial provinent de Tarragona.¹² Finalment, cal fer menció del nostre desconeixement més absolut pel que fa a l'eventual paper desenvolupat pel bisbe en la història política d'aquests anys.¹³ Aquestes qüestions constitueixen un obstacle important a l'hora de poder precisar els efectes de la conquesta visigoda inicial de la *ciuitas* en temps d'Euric. Malgrat tot, la impressió general no invalida l'existència d'una continuïtat important, també avalada per l'estudi arqueològic.

Si bé les fonts no permeten conèixer el paper desenvolupat pel bisbe de *Tarraco* en aquests moments, la col·laboració de Vincentius amb els visigots planteja la possibilitat d'una continuïtat important de les realitats anteriors a la conquesta. Com hem vist en el primer article d'aquest volum, un seguit de fonts d'origen eclesiàstic avalen la vinculació del *dux* Vincentius amb la capital provincial romana i la seva jerarquia eclesiàstica des dels anys centrals del segle V.¹⁴ En aquests moments, el *dux* i el bisbe eren ja les principals autoritats a l'interior de la *ciuitas*, la col·laboració dels quals es va revelar imprescindible en la labor d'obtenir la submissió dels provincials a l'Imperi. Vincentius, que és l'últim representant de l'autoritat imperial documentat a la Tarraconense, reapareix a les fonts documentals l'any 472, moment en què és citat com el *dux Hispaniarum* que va donar suport als interessos d'Euric a la província, col·laborant amb el got Heldefred en la conquesta de *Tarraco*.¹⁵ La cooperació entre els representants del poder públic i els líders urbans va ser incorporada amb naturalitat al si dels regnes bàr-

8. Una ampliació d'aquests temes pot trobar-se a J. Arce, *Bárbaros y romanos en Hispania*, 168-172; PÉREZ, M. 2012: *Tarraco en la Antigüedad tardía. Cristianización y organización eclesiástica de una capital provincial romana (siglos III al VIII)*, Tarragona.

9. J. Arce, *Bárbaros y romanos en Hispania*, 146.

10. *Consularia Caesaraugustana*, ad ann. 494/496: *Goti in Hispanias ingressi sunt; ad ann. 497: Gotthi intra Hispanias sedes acceperunt*. La idea dels assentaments populars va ser portada a les seves màximes conseqüències per ORLANDIS, J. 1977: *Historia de España. La España visigótica*, Madrid, 63: «esta inmigración de finales del V daría origen a los asentamientos populares visigóticos de la zona de las necrópolis en la alta meseta castellana», documentats per REINHART, W. 1945: «Sobre el asentamiento de los visigodos en la Península», *Archivo Español de Arqueología* 18, 124-177.

11. RIPOLL, G. 2010: «The Archaeological Characterisation of the Visigothic Kingdom of Toledo: The Question of the Visigothic Cemeteries», a: BECHER, M.; DICK, S. (ed.). *Völker, Reiche und Namen im frühen Mittelalter*, Munic, 161-179: recull la història de la investigació recent sobre l'assentament visigot a la Península, les anomenades necròpolis visigodes i la problemàtica identificació d'una identitat visigoda en el marc de la construcció de la seva etnogènesi.

12. RIT 100 (CIL II²/14, 947 = II 4109 = ILS 815).

13. Tenim constància d'alguns casos en què els bisbes actuaren com a líders de la resistència urbana, especialment a la Gàl·lia: MATHISEN, R. W. 1989: *Ecclesiastical Factionalism and Religious Controversy in fifth-century Gaul*, Washington, 268-272.

14. *Epistula II Tarraconensium Episcoporum ad Hilarum Papam*, PL LVIII, col. 16.

15. *Chronica Gallica 511, ad ann. 472/473*.

bars successors de l'Imperi a Hispània. Aquesta és la conclusió que es desprèn de la inscripció del pont de Mèrida de l'any 483, on es deixa constància de la col·laboració entre el *dux* visigot Salla i el bisbe Zenó en la reforma de les muralles i el pont romà de la ciutat.¹⁶ El cas de Vincentius resulta il·lustratiu de la cooperació que es va establir entre certs líders locals i els representants del poder visigot, fet que confirma la legitimitat dels visigots en aquests territoris, així com un manteniment important de les estructures administratives i urbanes precedents. La carrera del *dux* Vincentius permet suggerir, a més, una assimilació dels personatges que havien destacat en l'administració imperial en un moment precedent.¹⁷ Si bé és lògic pensar que la necessitat d'adaptació a la nova realitat política no va estar exempta de certes tensions, sobretot inicialment, la impressió general no invalida una continuïtat important de les pautes organitzatives precedents, així com una certa voluntat de preservació de l'antic entramat social, sense el qual els bàrbars s'haurien vist condemnats a la seva extinció política.¹⁸ Aquest fenomen va poder ser més visible que mai a les antigues capitals provincials romanes, on els bisbes metropolitans haurien de jugar un paper determinant en el desplegament d'una autoritat encara limitada als confins dels territoris provincials.¹⁹

També des d'un punt de vista arqueològic, el cas de *Tarraco* resulta simptomàtic de l'escassa repercussió dels episodis de conquesta en el destí històric de les ciutats peninsulars, les alteracions més evidents de les quals havien començat a fer-se visibles en un moment anterior, com a resultat d'una particular dinàmica d'adaptació local davant les transformacions del període baiximperial. Les reformes de caràcter defensiu practicades a la part alta de *Tarraco* durant l'últim terç del segle v (torres de l'Audiència, Minerva i plaça Rovellat) es relacionen amb la presència del *dux* Vincentius a la ciutat, tot i que no es descarta l'eventual col·laboració del bisbe de torn, el qual resta poc més que indocumentat per a nosaltres.²⁰ La conquesta d'Euric no va suposar una ruptura en les pautes generals iniciades per *Tarraco* en un moment anterior. Aquesta continuïtat es fa palesa mitjançant l'estudi dels materials arqueològics, dels quals es desprèn que la ciutat continuava sent un

centre urbà actiu, integrat en els circuits comercials i culturals del Mediterrani contemporani. Els treballs d'excavació realitzats al suburbi portuari de *Tarraco* en els darrers anys confirmen la revitalització urbanística d'aquest sector urbà, en un procés simultani a la reactivació del port comercial.²¹ La continuïtat de la dinàmica urbanística i el rol comercial de *Tarraco* confirmen l'escassa repercussió dels episodis de conquesta, alhora que es troben en l'origen d'una nova època de prosperitat per a la capital provincial, coincidint amb la consolidació del domini dels visigots a Hispània després de l'any 507.

6.1. *Tarraco* al segle vi: l'esplendor de la ciutat episcopal metropolitana

La ciutat de *Tarraco* va assistir a una nova fase d'activació del seu relleu polític i eclesiàstic en el transcurs del segle vi, coincidint amb el context històric peninsular derivat de la derrota visigoda de Vouillé de l'any 507 i la posterior tutela ostrogoda sobre les possessions visigodes d'Hispània i la Septimània. Gràcies a la conjuntura política d'aquests anys, *Tarraco* va viure una autèntica explosió de la vida eclesiàstica sota els bisbats de Joan i Sergi, que va tenir efectes visibles en l'organització eclesiàstica de la metròpolis, la diòcesi i la província sota la seva directa jurisdicció episcopal.

La batalla de Vouillé (*Vogladum*) de l'any 507, prop de Poitiers, que va enfrontar els francs de Clovis i els visigots d'Alaric II pel domini territorial de la Gàl·lia postimperial, es va saldar amb la derrota dels segons, fet que va tenir repercussions fonamentals per a l'evolució de les possessions visigodes al nord dels Pirineus.²² A jutjar pels autors contemporanis, la mort del mateix *rex* Alaric II en el combat i la posterior captura de la capital i del tresor reial visigot pels francs van comportar la destrucció del regne visigot de Tolosa i l'expulsió dels visigots als territoris de la Septimània.²³ Però les conseqüències de la victòria franca van ser igualment importants per al destí dels territoris peninsulars controlats pels visigots. La *Chronica Gallica* de l'any 511 ens diu que, després de la batalla, els francs, aliats als burgundis de Gundebald, van perseguir els gots en el seu moviment vers les terres del sud fins a Barcelona,

16. Vegeu els articles d'ARCE, J., VELÁZQUEZ, I. i KOCH, M. 2008: *Pyrenae* 39/2, 121-145.

17. El seu trasllat a Itàlia el mateix any de la conquesta (*Chronica Gallica* 511, *ad ann.* 472/473) no permet descartar per complet la possibilitat d'un premeditat allunyament per part de les autoritats visigodes.

18. WARD-PERKINS, B. 2005: *The Fall of Rome and the End of Civilization*, Oxford, 63-83.

19. J. Arce, *Bárbaros y romanos en Hispania*, 148-149; UBRIC, P. 2004: *La Iglesia en la Hispania del siglo V*, Granada, 90-91.

20. Una ampliació d'aquests temes a M. Pérez, *Tarraco en la Antigüedad tardía. Cristianización y organización eclesiástica (siglos III al VIII)*, 195-209.

21. MACIAS, J. M.; REMOLÀ, J. A. 2005: «L'àrea portuària de Tarracona», a: *VI Reunión d'Arqueologia Cristiana Hispànica*, Barcelona, 175-187.

22. *Consularia CaesarAugustana, ad ann.* 507; *Vita Caesarii Arelatensis episcopi*, 1, 28; GREGORI DE TOURS, *Historia Francorum*, 2, 37. WOOD, I. 1994: *The Merovingian Kingdoms 450-751*, Londres, 45-48.

23. *Consularia CaesarAugustana, ad ann.* 507; *Chronica Gallica* 511, *ad ann.* 505/506; Isidor, *Historia Gothorum, ad ann.* 483.

que fou capturada.²⁴ Si bé després de Vouillé els líders visigots havien estat formalment expulsats de la Gàl·lia, els territoris del nord dels Pirineus seguirien allotjant importants nuclis de resistència, amb l'objectiu de recuperar unes terres en què els possessors visigots hi tenien dipositats nombrosos interessos. Aquesta particularitat permet comprendre l'època de prosperitat viscuda per *Tarraco* durant la primera meitat del segle VI. *Tarraco* era la capital dels territoris nord-orientals de la Península, zona de pas natural entre Hispània i la Septimània, d'on els visigots no voldrien allunyar-se amb l'objectiu polític de recuperar les terres més septentrionals de la Gàl·lia.

En aquests anys, un nou element va venir a afegir-se a l'anterior. La mort del *rex* Alaric II a Vouillé va desencadenar una conflictivitat important davant la necessitat d'escollir un successor al tron visigot d'entre els seus dos fills, Gesaleic i Amalaric. Aquest darrer va acabar imposant-se gràcies al suport brindat pel seu avi, el monarca ostrogot d'Itàlia Teodoric el Gran, el qual, un cop eliminats el pretendent al tron Gesaleic i el perill de francs i burgundis a la Septimània, va situar-se al capdavant dels assumptes hispànics amb caràcter de regent.²⁵ Aquest és l'inici del que coneixem com el protectorat ostrogot d'Hispània, que es perllongaria durant gairebé quatre dècades. Durant el regnat de Teodoric, que governaria des de Ravenna en el nom teòric de l'Imperi romà d'Orient a partir de l'any 511, els dominis territorials visigots d'Hispània i la Septimània van passar a formar part integrant del gran projecte polític de restauració romana (*restauratio romani nominis*) emprès pel monarca ostrogot a Itàlia.²⁶ Teodoric va restaurar les estructures de l'administració romana on aquestes havien caigut en desús i va basar el seu programa polític en un respecte absolut per la llei, com a únic camí possible per assegurar l'ordre públic.²⁷ Malgrat el seu cristianisme de confessió arriana, Teodoric va destacar pel seu tracte de favor a l'Església catòlica i per potenciar un enfortiment de les prerrogatives episcopals en la gestió de la vida ciutadana, com a garantia política de la seva pròpia consolidació territorial a les províncies. La figura del bisbe estava destinada a ocupar un lloc fonamental en

l'organigrama polític teodoricà, fet que va repercutir molt positivament en l'afermament de l'autoritat episcopal i l'establiment eclesiàstic als territoris de la corona visigoda. En aquests moments, que coincideixen amb els bisbats crucials de Joan i Sergi, *Tarraco* va assistir a una explosió de la vida eclesiàstica que ens ha deixat nombrosos testimonis, tant a les fonts textuais com a l'arqueologia.

Les informacions relatives a les ciutats de la recentment annexionada província Tarraconense en el període immediat a la conquesta euriciana són pràcticament inexistentes en tots els sentits. Malgrat tot, *Tarraco* posseeix un repertori de fonts d'origen eclesiàstic que permet suplir, en part, aquesta notable absència de documentació a partir dels anys del domini ostrogot. L'estudi dels textos conservats, juntament amb les evidències materials provinents de la ciutat, avalen l'existència d'una nova fase de recuperació del prestigi eclesiàstic de *Tarraco*, que coincideix amb una època de reactivació del protagonisme polític dels territoris del nord-est peninsular durant el període de la influència ostrogoda, com hem vist. L'esplendor eclesiàstica viscuda per *Tarraco* en aquests anys s'explica per la seva capacitat d'influir sobre un extens territori, en tant que capital d'una antiga província romana, així com pel seu caràcter de bisbat institucionalment rellevant en el moment de la caiguda de l'aparell estatal romà.

D'acord amb la documentació relativa als bisbats de Joan i Sergi de *Tarraco*, el segle VI va comportar una nova època d'auge creatiu i institucional, amb importants contrapartides en la reedificació espiritual i material de la seu episcopal, així com en l'articulació territorial del domini episcopal, tant a la diòcesi com a la província eclesiàstica. La convocatòria regular de concilis provincials en el període comprès entre els anys 516-546 i l'exportació de l'estructura jeràrquica de l'Església a les poblacions secundàries del territori provincial (*municipia, castra i vici*) informen del dinamisme de la província eclesiàstica d'aquests anys.²⁸ Aquestes qüestions coexisteixen amb els passos per assentar una política eclesiàstica ferma, encaminada a la promoció dels àmbits de representació de l'autoritat del bisbe de la capital eclesiàstica.²⁹ El con-

24. *Chronica Gallica 511, ad ann. 505/506: Tholosa a Francis et Burgundionibus incensa et Barcinona a Gundefade <rege> Burgundionum capta.* M. Kulikowski, *Late Roman Spain and Its Cities*, 257-261.

25. *Consularia Caesaraugustana, ad ann. 513;* Isidor, *Historia Gothorum, ad ann. 507.*

26. Sota el seu comandament, els ostrogots van esdevenir els caps polítics i militars d'una Itàlia romana restaurada, on les estructures imperials serien fidelment conservades: LEICHT, P. S. 1956: «Epilogo», a: *I Goti in Occidente. Problemi. III Settimana di Studio del Centro Italiano di Studi sull'alto Medioevo*, Spoleto, 1956, 669-691; LIEBESCHUETZ, J. H. W. G. 2000: «Ravenna to Aachen», a: RIPOLL, G.; GURT, J. M. (ed.). *Sedes regiae (ann. 400-800)*, Barcelona, 20.

27. P. S. Leicht, «Epilogo», 689; SAITTA, B. 1990: «Custodia legum ciuilitatis est indicium: Teoderico l'Amalo e la civiltà romana», *Antigüedad y Cristianismo* 7, Múrcia, 391.

28. Els concilis provincials de Tarragona (516), Girona (517), Barcelona (540), Lleida (546) i València (546) es reuniren sota la presidència dels metropolitans Joan i Sergi, o bé sota la seva influència directa. Aquests concilis inclouen les primeres proves documentals conservades relatives a les esglésies episcopals d'*Emporiae* (Empúries), *Dertosa* (Tortosa), *Ausona* (Vic) i *Urgellum* (Urgell), la qual cosa confirma l'esforç organitzatiu experimentat per l'estructura eclesiàstica de la Tarraconense d'aquests anys. Sobre aquestes qüestions: M. Pérez, *Tarraco en la Antigüedad tardia*, 259-283.

tacte estret amb l'estructura eclesiàstica del migdia de les Gàl·lies, promoguda per l'administració conjunta de les possessions visigodes situades a ambdós vessants dels Pirineus, s'esgrimeix per explicar la ràpida arribada de les directrius reformistes impulsades per Cesari d'Arle a aquests territoris, des d'on s'haurien difós després al conjunt de la Hispània visigoda.³⁰ El resultat de tot això fou una època d'obertura en què la influència dels bisbes, perceptible en un moment anterior, no deixaria de magnificar-se. D'acord amb l'activitat eclesiàstica d'aquests anys, és obligat concloure que la dominació política dels monarques visigots arrians va anar acompanyada d'una llibertat religiosa, que va afavorir la consolidació institucional del bisbe de *Tarraco* i la seva Església episcopal metropolitana durant la primera meitat del segle VI.

El paper central de l'Església i el bisbe en la societat del segle VI va tenir un reflex evident en l'urbanisme de *Tarraco*. L'eclosió de la capital eclesiàstica apareix reflectida en la consolidació d'una nova topografia de poder episcopal, tal com permeten inferir la conquesta dels escenaris governamentals de la part alta per l'Església, així com el programa de restauració i monumentalització dels escenaris del culte a sant Frutuós en els suburbis (basíliques d'època visigoda de la necròpolis del Francolí i l'amfiteatre).³¹ La consolidació institucional de la seu episcopal metropolitana de *Tarraco* en el transcurs del segle VI va anar acompanyada de tot un seguit d'actuacions destinades a fer ostentació i donar pública imatge de la nova ideologia dominant en l'organització de les relacions ciutadanes. Malgrat tot, aquestes realitats no ens haurien de dur a menysvalorar la superioritat dels representants del poder públic i els seus escenaris de poder a la ciutat, els quals sabem que existien tot i que no els tinguem tan ben documentats.³² *Tarraco* va viure al segle VI una

nova fase de desenvolupament urbanístic i comercial, que va conferir a la capital provincial el perfil característic dels últims segles de la transició a l'Edat Mitjana. La significativa presència de productes orientals a la ciutat d'aquests anys confirma la vitalitat del seu port comercial, així com l'existència d'una demanda ininterrompuda de productes d'importació per part dels sectors acomodats, tant laics com eclesiàstics, que hi continuaven residint.³³

6.2. *Tarraco* sota els regnats de Leovigild i Recared: el preludi dels canvis

La ciutat episcopal de *Tarraco* va viure una època d'esplendor, independència i prestigi que es va perllongar fins als regnats de Leovigild i Recared, al darrer terç del segle VI, moment en què la unificació política del *regnum Visigothorum* i la consolidació de l'autoritat règia, pilars de la labor de govern d'ambdós monarques, van possibilitar l'afermament d'un seguit de realitats que capitalitzarien la història del regne visigot durant el segle VII. Malgrat la seva indiscutible transcendència històrica, els regnats de Leovigild i Recared inauguren una època en què l'absència de documentació disponible per a la majoria de les ciutats peninsulars constitueix un obstacle insalvable en la labor de reconstrucció històrica. Aquesta particularitat no resulta més encoratjadora en el cas de *Tarraco*, on, a la manca d'evidències documentals, s'ha d'afegir el progressiu desplaçament dels monarques i els escenaris d'interès polític cap als territoris del sud de la Península, més propers a l'amenaça representada per la presència de l'Imperi romà d'Orient al llevant hispànic i el nord d'Àfrica. L'absència de documentació, unida a les notícies relatives

29. RIT 938/ICERV 277 i 939/ICERV 278; PÉREZ, M. 2010, «*Sanctus et patronus*. El patrocinio santo de Frutuoso y la consolidación institucional de la metrópoli eclesiástica de *Tarraco* en los siglos de la Antigüedad Tardía», a: GAVALDÀ, J. M.; MUÑOZ, A.; PUIG, A. (ed.). *Pau, Frutuós i el cristianisme primitiu a Tarragona (segles I-VIII)*, Reus, 599-616; una ampliació a *Tarraco en la Antigüedad tardia*, 234-259.

30. Les mesures reformistes del conc. d'Agde (506) van tenir una repercussió immediata als concilis eclesiàstics de la Tarraconense de la primera meitat del segle VI, de la qual cosa es desprèn que els contactes entre ambdós vessants pirinencs eren molt estrets. Una ampliació d'aquests temes es pot consultar a M. Pérez, *Tarraco en la Antigüedad tardia*, 213-234.

31. Les primeres evidències d'una activitat edilícia de promoció episcopal a la terrassa superior de Tarragona es daten a partir dels anys 525-550 en les darreres aproximacions: MACIAS, J. M. 1999: *La ceràmica comuna tardoantiga a Tarraco. Anàlisi tipològica i històrica. Segles V-VII*, Tarragona, 235-238; MACIAS, J. M.; MENCHON, J. J.; MUÑOZ, A.; TEIXELL, I. 2008: «Contextos cerámicos derivados de la transformación cristiana de la Acrópolis de Tarragona (s. V/VI dC)», a: *Société Française d'Étude de la Céramique Antique en Gaule. Actes du Congrès de l'Escalade-Empuries*, Marsella, 287-293. Una recent hipòtesi de HAUSCHILD, Th. 2011: «Algunas observaciones sobre la construcción de la sala-aula situada detrás de la catedral de Tarragona», *Bulletin Archeologique* v, 31, 311-344, ja plantejada en anteriors treballs seus a partir de les teories de Serra Vilaró, proposa l'existència d'una possible església del segle V/VII, situada a la gran sala axial del recinte de culte imperial. Sobre les reformes de la basílica del Francolí i la construcció de la basílica de l'amfiteatre, es pot consultar: LÓPEZ, J. 2006: *Les basíliques paleocristianes del suburbi occidental de Tarraco. El temple septentrional i el complex martirià de Sant Frutuós*, Tarragona, 252-254; TED'A 1990: *L'amfiteatre romà de Tarragona, la basílica visigòtica i l'església romànica*, Tarragona, 233; AQUILUÉ, X. 1992: «Las cerámicas de producción africana procedentes de la Colonia Iulia Urbs Triumphalis Tarraco», tesi doctoral inèdita, Universitat de Barcelona, 585-587; J. M. Macias, *La ceràmica comuna tardoantiga*, 227-230. Un estudi en profunditat d'aquestes qüestions a M. Pérez, *Tarraco en la Antigüedad tardia*, 248-259.

32. Una actualització d'aquest tema a M. Pérez, *Tarraco en la Antigüedad tardia*, 391-392.

33. Sobre la realitat material de la ciutat d'aquests anys, vegeu J. M. Macias, *La ceràmica comuna tardoantiga a Tarraco*; REMOLÀ, J. A. 2000: *Las ánforas tardoantiguas en Tarraco (Hispania Tarraconensis). Siglos IV-VII d.C.*, Barcelona; J. M. Macias i J. A. Remolà, «L'àrea portuària de Tarracona», 175-187.

als conflictes i les tensions facilitades per alguns autors contemporanis, han propiciat la consideració d'un ambient general d'oposició i aïllament que cal matisar en l'estat actual dels coneixements.

Des de la seva aparició en l'escena política, el *rex* Leovigild va donar mostres de la seva voluntat d'obtenir la unificació política del regne visigot i de contribuir a l'enfortiment de l'autoritat règia, contra les aspiracions de la noblesa i els enemics externs a la corona. La conquesta militar va ser una de les primeres actuacions dutes a terme pel monarca, amb l'objectiu d'obtenir un control territorial complet i hegemònic sobre les províncies d'Hispania i la Septimània.³⁴ A això s'hi va sumar l'adopció d'un seguit de mesures i gestos que, copiats de la simbologia àulica dels emperadors romans d'Orient, redundessin en la imatge de monarca únic que Leovigild aspirava a encarnar. El ceremonial de la cort visigoda, que començaria a desenvolupar-se a partir d'aquests moments, va prendre els models bizantins contemporanis com a inspiració i va emular la pompa de la cort constantinopolitana contemporània.³⁵ L'adopció del tron com a insígnia règia i la confirmació de Toledo com a capital política i eclesiàstica del regne visigot responen a aquest ambient d'imitació de les pautes romanes, que es perpetuaria més enllà de la mort del *rex*.³⁶

Cal interpretar en el mateix sentit el desig d'inaugurar una monarquia hereditària, per mitjà de l'associació al tron dels seus dos fills Hermenegild i Recared, així com el desplegament d'una política matrimonial amb les cases reials merovingies.³⁷ El romanisme de Leovigild es posa de manifest també en la seva faceta com a fundador de noves ciutats.³⁸ Leovigild va encunyar moneda al seu nom, va elaborar tipus monetaris propis i va establir un seguit de seques per tota la geografia peninsular, que perviurien fins als últims dies del regne visigot de Toledo. Finalment, Leovigild va ser el responsable d'una àmplia obra legislativa, encaminada a assegurar la unificació dels grups socials majoritaris en els territoris sota el govern de la monarquia visigoda. El seu programa de domini complet es va complementar per mitjà d'un ampli projecte d'aproximació a la majoria de població hispanoromana, que

va tenir en l'intent fallit d'uniformització religiosa sota l'arrianisme un dels pilars més recordats per la historiografia.

L'absència de testimonis documentals explícits impedeix reconstruir el procés d'integració de *Tarraco* al nou projecte d'unificació territorial i centralització política dissenyat per Leovigild, així com els procediments adoptats per obtenir la submissió dels grups dirigents de la ciutat i la província. La incorporació de *Tarraco* al nou ordre polític apareix a les fonts com un procés finalitzat, fet que impedeix conèixer com es va operar, així com les tensions a què va poder donar lloc. No obstant, un grup de notícies disperses avala l'existència d'una activitat de signe oficial relativament recent a Tarragona a partir dels anys del regnat d'aquest monarca, la qual cosa permet plantejar l'existència d'una campanya de sotmetiment completa i programada en un moment indeterminat anterior a l'any 580. La creació d'un taller per a l'emissió de moneda i la difusió dels tipus monetaris de *Tarraco* al conjunt de la província demostren la seva integració en el nou ordre polític, alhora que permeten plantejar un cert reconeixement de la ciutat en el nou projecte monàrquic, d'acord amb la seva dignitat de capital provincial.³⁹ L'establiment de tallers monetaris en els principals centres urbans de la província, amb sèries completes des de Leovigild fins als últims dies del regne visigot de Toledo, suggereix la voluntat d'estendre l'hegemonia política del monarca al territori provincial en el seu conjunt.⁴⁰

En contra d'antigues interpretacions, les fonts conservades no permeten documentar l'existència d'una persecució religiosa contra els súbdits catòlics de la Tarraconense i la seva capital, més enllà de la supressió dels concilis iniciada pels seus predecessors al tron, la cessió d'algunes esglésies amb els seus béns patrimonials per al culte arrià i la designació d'un nombre reduït de bisbes arrians en alguns enclavaments estratègics del territori provincial (Barcelona i Tortosa). És necessari esperar fins a l'època de la conversió al catolicisme amb Recared per trobar evidències explícites sobre la presència d'arrians en aquests territoris.⁴¹ Finalment,

34. Amb l'annexió del regne sueu de la Gal·lècia, l'any 585, només escapaven al seu domini complet els enclavaments costaners del llevant peninsular, controlats pels romans orientals: JOAN DE BICLARA, *Chronica, ad ann.* 585.

35. BARBERO, A. 1970: «El pensamiento político visigodo y las primeras uncciones regias en la Europa medieval», *Hispania* 30, 251-252; LIEBESCHUETZ, J. H. W. G. 2001: *Decline and Fall of the Roman City*, Oxford, 160.

36. VELÁZQUEZ, I.; RIPOLL, G. 2000: «*Toletum*, la construcción de una *urbs regia*», a: RIPOLL, G.; GURT, J. M. (ed.). *Sedes regiae*, 521-571.

37. Joan de Biclara, *Chronica, ad ann.* 573: *Duosque filios suos ex amissa coniuge, Hermenegildum et Reccaredum consortes regni facit*. Leovigild va fer casar el més gran dels seus fills, Hermenegild, amb Ingundis, filla de Sigebert d'Austràsia, i el menor, Recared, amb Rigunthis, filla de Khilperic de Nèustria.

38. Joan de Biclara, *Chronica, ad ann.* 578 et 581; Isidor, *Historia Gothorum, ad ann.* 568, 51. ARCE, J. 2000: «La fundación de nuevas ciudades en el Imperio romano tardío: de Diocleciano a Justiniano (siglos IV-VI)», a: RIPOLL, G.; GURT, J. M. (ed.). *Sedes regiae*, 56.

39. BARRAL, X. 1976: *La circulation des monnaies suèves et visigotiques. Contribution à l'histoire économique du royaume visigot*, Munic, 146-159; GOMES, M.; PEIXOTO, J. M.; RODRIGUES, J. 1995: *Ensaio sobre história monetária da monarquia visigoda*, Porto, 223-235.

40. MATEU, F. 1936: *Catálogo de las monedas previsigodas y visigodas del Gabinete Numismático del Museo Arqueológico Nacional*, Madrid, 264-283.

41. Una ampliació d'aquests temes a M. Pérez, *Tarraco en la Antigüedad tardía*, 311-323.

les fonts documentals situen a *Tarraco* l'assassinat del príncep Hermenegild, a mans de Sisbert, l'any 585.⁴²

D'acord amb la seva voluntat de crear una monarquia hereditària forta i lliure de la influència de la noblesa, Leovigild va casar els seus dos fills amb dues princeses de la casa reial merovíngia i els va assignar tasques concretes en l'administració del regne en nom seu. Seguint les instruccions del seu pare, Hermenegild es va instal·lar a Sevilla amb la seva esposa, la princesa franca Ingundis, per tal de governar els territoris de la Bètica en nom de Leovigild.⁴³ Segons el testimoni de Joan de Biclara, poc temps després Hermenegild, assumint un poder tirànic a Sevilla, va promoure que altres ciutats i fortaleses s'aixequessin amb ell contra el seu pare.⁴⁴ Leovigild va obrir campanya bèl·lica contra el príncep *tyrannus* la tardor de l'any 582.⁴⁵ Als escrits de l'època, la conversió d'Hermenegild al catolicisme nicè, per influència de la princesa Ingundis i el bisbe Leandre de Sevilla, apareix com un tret explicatiu fonamental del conflicte, juntament amb la seva aliança amb els enemics polítics del seu pare: francs, sueus i romans orientals (imperials), tots ells de confessió catòlica.⁴⁶ La conversió religiosa del príncep va facilitar la seva aliança amb els dirigents dels francs, els sueus i els imperials, al mateix temps que li va proporcionar el suport incondicional de les jerarquies eclesiàstiques catòliques peninsulars, especialment de la Bètica i la Lusitània.

Tot sembla indicar que la situació va començar a empitjorar per al príncep rebel l'any 584, en ser abandonat pels seus aliats sueus i orientals després de dos llargs anys d'enfrontament obert (582-584).⁴⁷ Després d'algunes peripècies, entre les quals es troba una ambigua intervenció de Recared, Leovigild va aconseguir capturar Hermenegild a Còrdova l'any 584, on s'havia refugiat després de ser abandonat pels seus aliats.⁴⁸ Desposseït del regne i de la seva cort, Hermenegild va ser enviat a l'exili a la ciutat de València, on havia de

romandre privat gairebé per complet dels seus béns i servei domèstic, amb l'única excepció d'un servent.⁴⁹ Segons Joan de Biclara, Hermenegild seria posteriorment traslladat a la ciutat de Tarragona, lloc on seria assassinat per Sisbert, ja durant l'any 585.⁵⁰

La *Chronica* de Joan de Biclara és l'únic escrit contemporani que menciona Tarragona com a escenari del trasllat i mort d'Hermenegild, a mans de l'enigmàtic Sisbert. Si bé aquesta notícia es considera digna de crèdit per la crítica textual contemporània, no aporta dades concloents respecte a les raons que impulsaren el desplaçament i el posterior assassinat del príncep visigot a la ciutat. L'obra històrica de Joan de Biclara no amaga una admiració explícita per la labor política de Leovigild.⁵¹ En la *Chronica*, escrita sota el regnat unificat de Recared, Hermenegild adopta necessàriament el perfil del príncep rebel, tirà i usurpador.⁵² Aquestes qüestions han fet pensar en la circulació d'una versió oficial de la rebel·lió, elaborada a l'interior del *regnum Visigothorum*, els representants més destacats de la qual haurien estat el mateix Biclars, primer, i Isidor de Sevilla, després.⁵³ Segons aquesta interpretació, Hermenegild hauria estat un tirà, il·legal i usurpador que, no tenint-ne prou amb promoure la revolta de les ciutats peninsulars contra el seu pare, s'hauria aliat amb els enemics externs del regne.

Afortunadament, disposem d'una versió força distinta del que va succeir, elaborada per un seguit d'autors extrapeninsulars, els quals proporcionen una interpretació d'aquests episodis en termes de confrontació religiosa. En aquesta versió, Hermenegild és presentat com un màrtir de la fe catòlica, cridat a un destí providencial, contra l'arrianisme del seu pare.⁵⁴ La interpretació de l'assassinat com a martiri estava destinada a guanyar partidaris militants en la tradició historiogràfica catòlica europea. En arribar el segle XVI, moment de la seva canonització, nombroses llegendes pietoses havien passat a formar part integrant del «dos-

42. Joan de Biclara, *Chronica*, ad ann. 585: *Hermenegildus in urbe Tarraconensi a Sisberto interficitur*.

43. Joan de Biclara, *Chronica*, ad ann. 579; Gregori de Tours, *Historia Francorum*, 5, 38, ad ann. 580.

44. Joan de Biclara, *Chronica*, ad ann. 579.

45. Joan de Biclara, *Chronica*, ad ann. 582; ad ann. 583.

46. GREGORI MAGNE, *Dialoghi*, III, 31; Gregori de Tours, *Historia Francorum*, 5, 38, ad ann. 580, i 6, 43, ad ann. 584.

47. Gregori de Tours, *Historia Francorum*, 5, 38, ad ann. 580; ISIDOR, *Historia Sueborum*, ad ann. 583, 91.

48. En la ploma del bisbe de Tours, la captura d'Hermenegild no està exempta de certes dosis de traïció: Gregori de Tours, *Historia Francorum*, 5, 38, ad ann. 580: *Ille vero adpraehensum osculavit eum et blandis sermonibus delinitum duxit ad castra, oblitusque sacramenti, innuit suis et adpraehensum spoliavit eum ab indumentis suis induitque illum veste vile*.

49. Joan de Biclara, *Chronica*, ad ann. 584; Gregori de Tours, *Historia Francorum*, 5, 38, ad ann. 580.

50. Joan de Biclara, *Chronica*, ad ann. 585.

51. Joan de Biclara, *Chronica*, *introductio*.

52. Una aproximació crítica al relat facilitat per Joan de Biclara es pot consultar a GALÁN, P. J. 1994: *El género historiográfico de la Chronica. Las crónicas hispanas de época visigoda*, Càceres, 145-163; 1998: «La *Chronica* de Juan de Biclara: primera manifestación historiográfica del nacionalismo hispanogodo», a: *Los visigodos y su mundo. Actas de las Jornadas Internacionales (Ateneo de Madrid, noviembre de 1990)*, Madrid, 51-60.

53. P. J. Galán, *El género historiográfico de la Chronica*, 175-208.

54. Les versions de Gregori de Tours, *Historia Francorum*, 6, 43, ad ann. 584 i del papa Gregori Magne, *Dialoghi*, III, 31 van contribuir a difondre la llegenda del martiri d'Hermenegild després de negar-se a prendre la comunió de mans d'un bisbe arrià durant la celebració de la vigília de Pasqua.

sier» de sant Hermenegild, enriquint el relat original amb l'addició de nous detalls.⁵⁵ Se situa, en aquests moments, l'origen de la disputa pietosa que enfrontaria les ciutats de Sevilla i Tarragona pel patrocini celestial de sant Hermenegild.⁵⁶ La devoció despertada pel màrtir en terres andaluses va contribuir a silenciar durant segles la notícia inclosa en la *Chronica* de Joan de Biclara sobre Tarragona, i es va manifestar una clara predilecció per Sevilla com a escenari del martiri.⁵⁷

La mort d'Hermenegild a Tarragona segueix sent un dels episodis més enigmàtics de la vida del príncep visigot, perquè tant les fonts peninsulars com les extrapeninsulars no ho resolen de forma satisfactòria. Els escrits contemporanis no permeten desvelar el perquè del trasllat i assassinat d'Hermenegild a la ciutat, un any després de la seva captura a Còrdova i el posterior exili a València. No obstant, cal interpretar aquest episodi en el marc de les tensions derivades de l'enfrontament entre faccions oposades en la lluita pel poder, com a resposta a les exigències de la implantació del projecte polític de Leovigild en el mapa polític visigot del darrer terç del segle VI. Com hem vist, l'episodi de l'exili, el trasllat i el posterior assassinat d'Hermenegild es va produir l'any 585, després d'una fase de pacificació, reagrupació i sotmetiment de la Tarraconense, que va comportar la incorporació dels principals centres urbans de la província, inclosa la capital, al nou ordre polític.

És lògic pensar en la presència d'un nombre indeterminat d'efectius militars i funcionaris de la corona, encarregats d'assegurar el control de Toledo sobre aquestes ciutats. A aquest propòsit, no és casual que els centres escollits per Leovigild per a l'exili dels rebels fossin sempre ciutats de conquesta recent. València i Tarragona responen a aquesta descripció, com també Barcelona, ciutat escollida per Leovigild per a l'exili del catòlic Joan de Biclara.⁵⁸ Atès el seu caràcter de ciutats de submissió recent, no seria estrany pensar en l'existència de càstigs exemplars, que proporcionessin l'escarment necessari per tal d'evitar així eventuais insurreccions.⁵⁹

Arribats a aquest punt, és necessari fer menció de l'aparició en escena de Sisbert, executor material de l'homicidi segons Joan de Biclara. El testimoni del Biclars no permet esclarir si Sisbert va actuar per compte propi o bé seguint les ordres d'algú altre. Els autors extrapeninsulars no dubten a imputar la responsabilitat de l'assassinat a Leovigild, tot i que no amaguen una certa ambigüitat respecte a la postura de Recared, que per aquelles mateixes dates es trobava als territoris del nord-est peninsular encarregant-se dels preparatius per combatre els francs de la Gàl·lia en nom del seu pare.⁶⁰ Malauradament, la manca de dades complementàries impedeix conèixer la identitat, la postura i els interessos dels diferents protagonistes implicats. L'onomàstica germànica del nom proporcionat per Joan de Biclara no permet dilucidar ni tan sols l'origen ètnic de Sisbert (visigot o franc).⁶¹

Amb el precedent imprescindible de les conquestes assolides per Leovigild durant els anys del seu mandat, el regnat de Recared va comportar un nou pas endavant en el projecte de consolidació i centralització de l'hegemonia visigoda a Hispània, que va obtenir resultats sorprenents en molt poc temps. Dos problemes fonamentals havien quedat sense solució, malgrat els esforços de Leovigild en aquest sentit. Per una banda, es tractava d'eradicar d'arrel les pressions dels enemics externs de la corona, francs i imperials fonamentalment.⁶² Per l'altra, s'havia de trobar una solució definitiva a la dualitat religiosa del regne. Recared va heretar la convicció que el projecte d'unificació política completa era un somni impossible sense la unitat religiosa dels diferents pobles que integraven el *regnum Visigothorum*. Però els intents frustrats d'unificació confessional de Leovigild sota l'arrianisme van servir a Recared per adonar-se de la necessitat d'un canvi d'estratègia amb caràcter d'urgència. El dia 8 de maig de l'any 589, la capital del regne va acollir la cerimònia d'inauguració del Concili III de Toledo, assemblea general a la qual foren convocats els bisbes del conjunt de les esglésies d'Hispània i la Septimània súbdites de la corona visigoda, per tal de fer oficial la conversió del

55. *Acta Sanctorum, Aprilis*, II, Anvers, 1675, 137.

56. MORERA, E. 1981 (reimpr.): *Tarragona cristiana*, I, Tarragona, 77, nota 1.

57. BARONIUS, C. 1613: *Martyrologium Romanum ad novam Calendarii rationem et Ecclesiasticae Historiae veritatem restitutum*, 13 Aprilis, Anvers, 157-158: recull l'opinió generalitzada entre els autors castellans de l'època. *Acta Sanctorum, Aprilis*, II, 134-138: recullen ja el testimoni de Joan de Biclara. L'obra de BLANCH, J. 1985 (2a ed.): *Arxiepiscopologi de la Santa Església Metropolitana i Primada de Tarragona*, I, Tarragona, 46-49: constitueix, per primer cop, una autèntica reivindicació del màrtir per a Tarragona.

58. ISIDOR, *De viris illustribus*, 31.

59. Joan de Biclara, *Chronica, ad ann.* 584: explica com la restauració de les muralles d'Itàlica per Leovigild, l'any 584, va respondre a la voluntat d'humiliar la veïna ciutat de Sevilla, que li havia sigut rebel. Aquesta hipòtesi constitueix una ampliació de les interpretacions anteriors d'E. Morera, *Tarragona cristiana*, I, 74-78 i RECASENS, J. M. 1975: *La ciutat de Tarragona*, II, Barcelona, 23. Se'n pot trobar una completa argumentació a M. Pérez, *Tarraco en la Antigüedad tardía*, 305-311.

60. Joan de Biclara, *Chronica, ad ann.* 585; Gregori de Tours, *Historia Francorum*, 8, 30, *ad ann.* 585; Gregori Magne, *Dialoghi*, III, 31.

61. Sisbert moriria abatut per una *mors turpissima* dos anys després de cometre l'assassinat: Joan de Biclara, *Chronica, ad ann.* 587.

62. Joan de Biclara, *Chronica, ad ann.* 587; Gregori de Tours, *Historia Francorum*, 9, 31, *ad ann.* 588-589; GREGORI MAGNE, *Epistula IX*, 229; Isidor, *Historia Gothorum, ad ann.* 586, 54.

regne visigot al catolicisme d'arrel nicena i la recepció solemne dels conversos provinents de l'arrianisme.⁶³

La unificació religiosa sota el catolicisme va ser, sens dubte, un dels principals assoliments d'aquest monarca, que va permetre assentar una sèrie de pautes de vital rellevància per a la història posterior del regne visigot en aquests territoris. Els successius monarques comptarien, a partir d'aquests moments, amb el suport de les jerarquies eclesiàstiques catòliques de les ciutats, les quals actuarien com un potent instrument de centralització encarregat de fer arribar l'autoritat règia als confins de la geografia peninsular. L'Església catòlica, per la seva banda, es va unir al projecte d'ordre i estabilitat dels diferents monarques, possibilitant l'inici d'una nova època en les seves relacions amb el poder secular.

Les notícies relatives a la ciutat episcopal de *Tarraco* i els seus titulars eclesiàstics es reactiven durant l'últim quart del segle VI, coincidint amb els anys del regnat de Recared i la conversió de la monarquia visigoda al catolicisme nicè. A diferència del període anterior, la quantitat més gran de documentació conservada permet començar a reconstruir les línies generals del procés d'integració de la ciutat en el nou projecte d'estat. Amb la restitució de les antigues prerrogatives episcopals als catòlics, després del Concili III de Toledo, els bisbes van obtenir més visibilitat en la vida pública de les ciutats i les províncies, i van perfilar-se com els nous agents de la monarquia amb determinades tasques de govern i de gestió delegades pels monarques. Aquestes qüestions van repercutir en una reactivació del protagonisme polític de les ciutats, centres de poder local i regional, especialment en aquells casos en què, com Tarragona, es conjugaven la doble condició de capital de província i seu episcopal metropolitana. L'increment de les monedes en circulació i la consolidació d'un tipus numismàtic propi coincideixen a Tarragona amb la restauració de les antigues prerrogatives metropolitanes del seu bisbe i la seva incorporació al nou projecte d'estat centralitzat.⁶⁴ El rol especial assumit pel metropolità eclesiàstic a la capital coexisteix amb una revitalització de l'Església provincial de la Tarraconense, tal com es desprèn de la represa de l'activitat sinodal, després de quaranta-sis anys sense celebrar concilis.

En el període comprès entre els anys 592-599, la Tarraconense va ser l'escenari de tres concilis provin-

cial, convocats i presidits pel metropolità eclesiàstic.⁶⁵ Les actes d'aquests concilis testimonien l'esforç organitzatiu al qual va haver de fer front l'estructura governativa de l'Església catòlica de la província per fer efectiva la integració de l'Església arriana en aquests territoris. El canvi confessional fou assumit de forma pacífica, tot i que no va estar exempt de certes tensions.⁶⁶ Les reformes impulsades per Recared van afavorir també l'enfortiment de l'estructura eclesiàstica provincial de la Tarraconense, tal com es desprèn de la fixació del nombre definitiu de les seues episcopals sufragànies, que hauria de romandre inalterat fins als últims dies del regne visigot hispànic.⁶⁷

La incorporació de *Tarraco* al nou projecte d'estat visigot catòlic va comportar una certa recuperació del seu antic prestigi polític i eclesiàstic. El creixent interès historiogràfic dels últims anys per la ciutat d'època tardana, unit al millor coneixement arqueològic dels materials del període, permeten començar a plantejar una continuïtat important de la consideració de *Tarraco* com un dels centres polítics i econòmics més actius dels territoris del nord-est peninsular a inicis del segle VII. Aquesta impressió està avalada per la difusió dels tipus monetaris de la capital a diversos punts de la geografia provincial i, molt especialment, per la distribució de les ceràmiques i determinats productes de luxe que, procedents del nord d'Àfrica i de l'Orient bizantins, continuaven fent entrada pel port de la metròpolis.⁶⁸

No obstant, aquestes qüestions no van eximir la ciutat dels primers gèrmens de ruptura respecte a la tradició romana precedent. La definitiva integració de les ciutats peninsulars en el context d'una monarquia visigoda catòlica centralitzada a Toledo al voltant de la figura del *rex* i la seva cort va repercutir en una progressiva remodelació dels antics organismes rectors de les ciutats i les províncies hispàniques. Així mateix, va desembocar en més presència del *rex* i els seus delegats, fet que va accelerar la desaparició de les antigues institucions romanes on aquestes encara seguien en actiu. La centralització de les decisions a Toledo i la creixent ingerència dels monarques en la vida política i eclesiàstica del regne eren realitats destinades a perpetuar-se, que van derivar en una lògica transformació del protagonisme de les ciutats que s'aniria perfilant en els anys posteriors en el marc de les relacions entre el centre i les seves perifèries.

63. Conc. III de Toledo, *proemium*.

64. MILES, G. C. 1952: *The Coinage of the Visigoths of Spain. Leovigild to Achila II*, Nova York, 71-72; CRUSAFONT, M. 1994: «La seca visigoda», a: BENAGES, J. 1994: *Les monedes de Tarragona*, Barcelona, 39-43; MAROT, T. 2001-2002: «La Península Ibérica en los siglos V-VI: consideraciones sobre provisión, circulación y usos monetarios», *Pyrenae* 31-32, 133-160.

65. Conc. de Saragossa (592), Osca (598) i Barcelona (599).

66. M. Pérez, *Tarraco en la Antigüedad tardía*, 342-348.

67. A més de Tarragona (*Tarraco*), la seu metropolitana, aquestes seus episcopals foren les de Barcelona (*Barcino*), Terrassa (*Egara*), Vic (*Ausona*), Girona (*Gerunda*), Empúries (*Emporiae*), Lleida (*Ilerda*), Urgell (*Urgellum*), Tortosa (*Dertosa*), Saragossa (*Caesaraugusta*), Osca (*Osca*), Pamplona (*Pampilonā*), Calahorra (*Calagurris*), Tarassona (*Tirassona*) i Oca (*Auca*).

68. J. M. Macías i J. A. Remolà, «L'àrea portuària de Tarracona», 175-187.

6.3. *Tarraco* al segle VII: la capital visigoda a la perifèria del regne de Toledo

En virtut de la seva dignitat com a capital provincial i seu episcopal metropolitana, la ciutat de *Tarraco* estava cridada a exercir un poder efectiu sobre el conjunt dels territoris de la Tarraconense visigoda sota la seva jurisdicció, amb prerrogatives delegades des de Toledo. Malgrat la seva rellevància política i eclesiàstica, la consolidació de *Tarraco* en la perifèria del regne visigot catòlic de Toledo en el transcurs del segle VII ha despertat sempre una certa perplexitat entre els especialistes, principalment per la manca gairebé absoluta de fonts documentals conservades. La comprensió de la realitat històrica de *Tarraco* durant el segle VII passa necessàriament per establir el seu grau de participació en el projecte d'enfortiment institucional del poder regi operat en aquells moments, la qual cosa no sempre és possible a causa de la discontinuïtat de la documentació disponible. Les evidències conservades avalen, malgrat la seva escassetat, la definitiva transformació de *Tarraco* en capital visigoda en el decurs del segle VII. Les informacions provinents dels textos, juntament amb la incorporació dels resultats de l'estudi arqueològic, confirmen la validesa d'aquest procés, que va descansar en un diàleg constant entre una sèrie d'elements de continuïtat i la introducció d'un seguit de pautes d'homologació amb la resta de les capitals visigodes contemporànies, amb Toledo al capdavant. Les dades existents no permeten dubtar del caràcter ininterromput de *Tarraco* com el centre burocràtic i institucional de referència en els territoris del nord-est peninsular fins als moments previs a la conquesta islàmica de la Hispània visigoda.⁶⁹ Com en el passat, bona part de la seva preeminència seguia descansant en la seva dignitat episcopal metropolitana. Toledo va reconèixer en tot moment l'estatus de la capital i els seus titulars eclesiàstics, tot i que les relacions entre els líders d'ambdues ciutats no estigueren presidides sempre per la cordialitat esperada.

L'epistolari del *rex* Sisebut conserva una carta adreçada al bisbe Eusebi de Tarragona vers els anys 614-620, per mitjà de la qual es fa patent el conflicte

d'interessos a què va donar lloc la manca de consens en el marc de la nova relació entre el centre i les seves perifèries. L'epístola en qüestió és la resposta a una carta anterior del bisbe Eusebi, en la qual aquest informava desfavorablement sobre el candidat escollit pel mateix monarca per ocupar la seu episcopal de Barcelona, que es trobava vacant. En la seva resposta, Sisebut no només va rebutjar el parer d'Eusebi, sinó que a més li va retreure que se servís d'informadors indignes i que es dedicés a aficions impròpies de l'ofici eclesiàstic (*ludi teatrales*). A continuació, Sisebut va exigir a Eusebi que consagrés immediatament el candidat proposat per Toledo de manera que, amb motiu de la celebració de la Pasqua d'aquell any, «puguem alegrar-nos tant de la seva desitjada consagració com a bisbe, com del vostre consentiment, encara que tardà».⁷⁰ L'autoritarisme que traspuja l'epístola de Sisebut demostra que el monarca tenia plena consciència de la seva potestat en la designació dels bisbes del regne, així com de la necessitat de disposar del consens dels bisbes metropolitans per tal de proporcionar estabilitat i legitimitat a les seves decisions. L'ordenació episcopal seguia sent competència dels metropolitans eclesiàstics, però l'elecció del candidat era ja una indiscutible prerrogativa regia.⁷¹ Aquest episodi constitueix una mostra, en últim terme, dels vincles establerts entre Toledo i les instàncies directives de les províncies del regne en els termes de centre i perifèria. La diplomàtica relativa a la successió d'Eusebi en la càtedra episcopal de *Tarraco*, l'any 631, reproduïx la mateixa pauta de funcionament i especifica l'exigència d'una *sententia regis* prèvia a l'ordenació episcopal.⁷²

La imposició d'un marc polític marcat per una centralització creixent no va eximir els monarques visigots dels inconvenients derivats de l'enfrontament aristocràtic, aspecte que esdevindria endèmic al regne visigot de Toledo fins als seus últims dies. La interpretació d'aquesta conflictivitat en el context de les tensions entre un poder regi unificat, amb centre a Toledo, i les seves perifèries proporciona un quadre explicatiu fonamental per entendre la història de *Tarraco* al segle VII amb tota la seva complexitat. En el transcurs del segle VII, els epígons de les antigues aristocràcies provincials romanes seguien figurant entre els principals

69. La suplantació de Tarragona per Barcelona en la capitalitat provincial de la Tarraconense d'època visigoda sol ocupar un lloc destacat en els escrits dels qui s'han esforçat a explicar la decadència de la primera durant els darrers segles del període tardà. Aquesta hipòtesi a demostrar no explica el silenci de Tarragona en les fonts documentals del període, alhora que es contradiu amb la documentació de tipus eclesiàstic i l'estudi numismàtic. Una ampliació d'aquest tema es pot trobar a M. Pérez, *Tarraco en la Antigüedad tardía*, 359-361.

70. *Epistola VI Eusebio episcopo a Sisebuto rege directa: Ergo deinceps nostrae perennitatis affatus nequaquam exspectes, sed huic viro qui Deo magis quam miserandis placet hominibus, Ecclesiam Barcinonensem regendam gubernandamque committe, quatenus Christo auspice gloriosa patuerit solemnitas Paschae, de eius gaudeamus pontificatu optabile, et de vestra tandem vel sera consensione.* L'edició més recent de l'epístola és encara Gil, J. (ed.) 1972: *Miscellanea Visigothica*, Sevilla.

71. MARTIN, C. 2003: *La géographie du pouvoir dans l'Espagne visigothique*, Villeneuve d'Ascq-Lilla, 194.

72. *Epistola v Braulionis ad Isidorum i Epistola VI Isidori ad Braulionem: De constituendo autem episcopo Tarraconensi, non eam quam petisti sensi sententiam Regis, sed tamen et ipse adhuc, ubi certius convertat animum, illi manet incertum.* Un ampli tractament d'aquestes qüestions pot trobar-se a M. Pérez, *Tarraco en la Antigüedad tardía*, 369-371.

possessors de terres del regne. Paral·lelament, els successius monarques visigots no van dubtar a afavorir les seves pròpies aristocràcies ètniques, les quals acabarien monopolitzant els càrrecs directius més rellevants de l'Estat i de l'Església.⁷³

Cal situar en aquest context un seguit de revoltes aristocràtiques contra el poder central, que van tenir com a escenari la Tarraconense i la Septimània en el decurs del segle VII.⁷⁴ La documentació escrita relativa a aquestes rebel·lions emmudeix qualsevol referència explícita a la ciutat de *Tarraco*. Les fonts d'origen eclesiàstic, per la seva banda, presenten una època de silenci documental absolut, que es va perllongar durant els regnats de Recesvint, Vamba i els primers anys d'Ervigi (646-683). Però, malgrat la indeterminada participació de *Tarraco* i els seus grups dirigents en les revoltes contra el poder regi de l'època, la documentació d'origen conciliar permet pensar en l'activació d'altres mecanismes de protesta alternatius a mans dels seus bisbes. El bisbe metropolità de *Tarraco* no va assistir als concilis generals del regne celebrats a partir de l'any 646, tot i que sabem que aquests no deixaren de convocar-se. A partir de l'any 683, ho féu només a través dels seus llegats.⁷⁵ No és casual que la mateixa tendència pugui ser documentada pel que fa a la província eclesiàstica de la Narbonesa i el seu titular eclesiàstic durant els mateixos anys.⁷⁶

L'absentisme conciliar dels bisbes de *Tarraco* coincideix amb una etapa convulsa en la història política del regne visigot hispànic. És possible que aquest fos un dels pocs instruments a disposició de les esglésies provincials del moment per fer avinent el seu descontentament. El canvi d'actitud dels metropolitans de Tarragona i Narbona, l'any 683, coincideix amb la promesa règia d'Ervigi de millorar la situació dels damnificats per les revoltes que havien tingut lloc durant els regnats dels seus predecessors al tron visigot. La constatació d'aquest tipus de realitats permet plan-

tejar així mateix un cert esperit de col·laboració entre les elits civils i eclesiàstiques de la Tarraconense i la Septimània, la mateixa condició perifèrica de les quals va poder portar-les a emprendre situacions conjuntes per a la resolució de problemes similars.⁷⁷

La presència continuada del metropolità eclesiàstic a la ciutat, l'exercici de les seves funcions en la convocatòria i la presidència dels concilis provincials de la Tarraconense i la seva assistència als concilis generals del regne es troben entre els principals arguments de la capitalitat ininterrompuda de *Tarraco* sobre la província visigoda durant tot el segle VII. El bisbe metropolità de Tarragona va convocar i presidir els sínodes provincials de la Tarraconense fins a l'últim que ens ha deixat constància de la seva celebració, i va exercir prerrogatives concretes, amb jurisdicció real, sobre el conjunt de les esglésies de la demarcació provincial fins al final del regne visigot de Toledo.⁷⁸ El bisbe de *Tarraco* va assistir a més als concilis generals del *regnum Visigothorum*, en qualitat de metropolità eclesiàstic de la Tarraconense, fins l'any 693.⁷⁹

D'entre els arguments que permeten sostenir la capitalitat provincial d'una forma continuada durant el període visigot, destaquen també els resultats de l'estudi numismàtic. Les valoracions sobre el volum total de les emissions evidencien que *Tarraco* va ser la seca més activa del nord-est peninsular, si bé es detecta una tendència descendent a mesura que avança el segle VII. El taller tarragoní proporciona el nombre més gran d'exemplars conservats a la província i és també el que presenta més continuïtat, amb sèries completes des de Leovigild fins a Àkhila II (amb l'única excepció de Khíntila).⁸⁰ Finalment, *Tarraco* posseeix evidències de la seva progressiva homologació amb la resta de capitals visigodes contemporànies, tal com es desprèn de la unificació monetària i, molt especialment, litúrgica implícita en el *Liber Orationum de Festivitatibus* originari de la ciutat.⁸¹ Juntament amb les dades

73. WICKHAM, C. 1994: *Land and Power. Studies in Italian and European Social History, 400-1200*, Londres, 34.

74. La primera d'aquestes revoltes de signe aristocràtic va tenir lloc durant els darrers anys del regnat de Suintila (ca. 630) i va ser liderada pel seu successor al tron visigot, Sisenand. La segona, capitanejada pel noble Froia, va enfrontar la noblesa dels territoris més septentrionals del regne contra el poder regi amb motiu de l'associació al tron de Recesvint pel seu pare, el *rex* Khindasvint, l'any 649. Finalment, se situa la revolta del *dux* visigot Paulus a Narbona, entre els anys 672-673, durant el regnat de Vamba. La font més important per reconstruir aquesta última insurrecció, la *Historia Wambae regis* de Julià de Toledo, atribueix un paper protagonista al *dux* de la Tarraconense, Ranosind, i el seu garding, Hildigisi, en el curs de la rebel·lió, tot i que no cita mai ni la ciutat de Tarragona, ni el seu bisbe. Sobre aquestes revoltes aristocràtiques: M. Pérez, *Tarraco en la Antigüedad tardia*, 374-381.

75. Després de més de set lustres sense respondre a la convocatòria d'un concili general, Ciprià de Tarragona va enviar vicaris en la seva representació als concilis XIII, XIV i XV de Toledo, celebrats els anys 683, 684 i 688.

76. El metropolità eclesiàstic de Narbona va assistir per últim cop a un concili general del regne el 638, al Conc. VI de Toledo. Reapareix al Conc. XIII de Toledo del 683, representat per un abat amb caràcter de vicari.

77. En opinió de R. Collins, *La España visigoda*, 94: les revoltes de la Septimània i la Tarraconense responien ja a una divisió del regne per part d'aquests territoris.

78. El conc. d'Egara de l'any 619 és l'últim concili provincial del qual tenim constància escrita.

79. Vera és l'últim bisbe de Tarragona de l'època visigòtica documentat que va assistir al Conc. XVI de Toledo del 693.

80. M. Crusafont, «La seca visigoda», 39-43.

81. El *Liber Orationum de Festivitatibus* es conserva en dos còdexs: el còdex LXXXIX de la Biblioteca Capítular de Verona (segle VIII) i el còdex ADD 30852 del British Museum (segle IX), ambdós editats per VIVES, J. (ed.) 1946: *Liber Orationum de Festivitatibus. Oracional Visigòtic. Edición crítica*, Barcelona, amb l'estudi paleogràfic de J. Claveras.

provinents d'aquesta magnífica mostra de la litúrgia hispanovisigoda, els exemplars de l'escultura decorativa i els bronzes d'ús litúrgic recuperats a Tarragona confirmen l'activitat de la metròpolis eclesiàstica del segle VII, així com la seva sensibilitat respecte als criteris artístics, les modes i els gustos imperants a la cort toledana de l'època.⁸²

El laconisme dels testimonis documentals preservats suggereix que, al final de l'Antiguitat tardana, *Tarraco* va sobreviure en una conjuntura més aviat desfavorable. La consolidació de Toledo com a metròpolis civil i eclesiàstica del *regnum Visigothorum*, la generalització i l'enfortiment de la institució dels concilis generals i la presència més destacada del *rex* i els seus delegats en la vida de les ciutats i les províncies van culminar en un progressiu desmantellament de les funcions de les antigues capitals provincials romanes, la seva autonomia i el seu prestigi tradicionals. Malgrat tot, existeixen motius per pensar que la gradual pèrdua del seu antic protagonisme polític no es va traduir en una interrupció immediata de les activitats urbanes essencials.⁸³ La presència continuada del bisbe a la ciutat s'albira com un motor urbà de primer ordre, que va possibilitar la perpetuació de la vitalitat i el dinamisme de *Tarraco* i la seva Església fins al final del regne visigot de Toledo.

En contra d'antigues opinions, la presència del bisbe a la ciutat no va obstaculitzar ni comprometre el potencial mercantil que aquesta va continuar exercint en els àmbits regional, provincial i peninsular. L'arribada ininterrompuda de productes d'importació al port de la ciutat, procedents del nord d'Àfrica i la Mediterrània oriental, així com la seva posterior distribució al territori mitjançant un comerç regional, són realitats que comencen a ser documentades a Tarragona, i que obliguen a matisar les tesis dels qui van veure el segle VII com una etapa d'absoluta decadència i aïllament.⁸⁴ L'augment de les tensions entre els dirigents de l'Imperi romà d'Orient i el califat als territoris de la Mediterrània occidental aviat portaria com a conseqüència l'obertura d'un nou episodi en la història dels pobles de la conca mediterrània. Les dades conservades impedeixen escatir l'impacte del nou rumb de la història política mediterrània en el desenvolupament de la vida urbana de *Tarraco*, tot i que la preservació del seu caràcter jurídic i institucional i el seu potencial mercantil ininterromput permeten pensar que, pels volts de l'any 700, la ciutat era encara activa i important.

6.4. *Tarraco* al segle VIII: la conquesta islàmica i la *Tarraquna* andalusina

A inicis del segle VIII, la Mediterrània assistia expectant a la creixent inestabilitat política dels pobles assentats a la seva riba. En aquests moments, la política expansionista del califat omeia, unida a les derrotes militars de l'Imperi romà d'Orient en aquests territoris, haurien de tenir un paper fonamental en el final del regne visigot de Toledo, juntament amb els efectes de les endèmiques lluites pel poder que havien capitalitzat la seva història en el decurs del segle VII.⁸⁵ El coneixement actual sobre la *Tarraquna* andalusina no ha millorat essencialment en els últims anys, principalment a causa de les contradiccions que presenten les fonts conservades i del limitat interès arqueològic pels materials d'aquests segles. La informació disponible no permet reconstruir amb exactitud com va afectar el nou rumb de la història política mediterrània en el desenvolupament de la vida urbana de Tarragona a partir d'aquests moments, més enllà de les lleus notícies provinents d'un heterogeni grup de fonts d'informació.

Les dades documentals relatives a la situació de la Hispània visigoda en els anys previs a la conquesta islàmica dibuixen un ambient d'intrigues i rivalitats dinàstiques, que continua despertant l'interès dels especialistes per la dificultat de conciliar les contradictòries informacions existents. A la mort del *rex* Vítiza, l'any 710, el regne visigot de Toledo va passar a recaure a mans de la reina vídua i els seus tres fills. Un cop expulsats de la capital del regne a causa d'una rebel·lió a l'interior de la cort, Àkhila (II) s'erigí en el portaveu dels drets legítims de la facció vitizana al tron visigot. Sabem que Àkhila (II) havia estat nomenat *dux* de la Tarraconense en vida del seu pare i que, gràcies al suport de les aristocràcies laiques i eclesiàstiques de la Tarraconense i la Septimània, va aconseguir enfortir la seva posició en poc temps, arribant a exercir l'autoritat pròpia d'un *rex* en aquests territoris. Pels mateixos anys, Roderic aconseguia alçar-se al capdavant d'una rebel·lió a la Bètica, forçant el replegament dels vitizans als territoris més septentrionals de la Península. Sobre els fets que succeïren després i que acabarien motivant la invasió de les tropes arabo-berbers establertes al nord d'Àfrica, l'any 711, regna una confusió gairebé total. Contra la versió tradicional sobre la traïció vitizana, actualment sembla imposar-se que la penetració de les tropes nord-africanes es produís contra la tirania de Roderic, rival dels descendents legítims de

82. MUÑOZ, A.; MACIAS, J. M.; MENCHON, J. J. 1995: «Nuevos elementos decorados de arquitectura hispano-visigoda en la provincia de Tarragona», *Archivo Español de Arqueología* 68, 293-301.

83. M. Pérez, *Tarraco en la Antigüedad tardía*, 381-399.

84. J. M. Macias i J. A. Remolà, «L'àrea portuària de Tarracona», 175-187.

85. WARD-PERKINS, B. 2000: «Constantinople, Imperial capital of the fifth and sixth centuries», a: RIPOLL, G.; GURT, J. M. (ed.). *Sedes regiae*, 78; ISLA, A. 2002: «Conflictos internos y externos en el fin del reino visigodo», *Hispania* 211, 619-636; R. Collins, *La España visigoda*, 121-131.

Vítiza, tot i que es dubta d'una invitació prèvia per part dels vitizans.⁸⁶

Les revisions crítiques actuals tendeixen a situar l'arribada de les tropes del general Mussa a Tarragona al voltant dels anys 713-714.⁸⁷ Entre l'eliminació de Roderic (711) i la conquesta arabomusulmana de Tarragona (714), passen uns tres anys en què els territoris del nord-est peninsular i la Septimània pogueren romandre a mans del *rex* Àkhila II. Existeix constància d'un manuscrit en lletra gòtica, custodiat al monestir de Ripoll, que exclou Roderic de la llista dels reis gots i que, després de Vítiza, fa constar els regnats dels seus dos fills Àkhila II i Ardó. En el document en qüestió, s'atribueix al primer un mandat de tres anys i al segon un de set.⁸⁸ Ara com ara, la prova més feaent del regnat d'Àkhila II en aquests territoris està constituïda per les monedes que aquest va encunyar amb el títol de *rex* a les ciutats de Tarragona, Girona, Saragossa i Narbona.⁸⁹ És possible que el regnat d'Àkhila II als territoris del nord-est peninsular arribés a la seva fi amb les conquestes islàmiques de les ciutats de la vall de l'Ebre i Tarragona, el 714. A continuació, Ardó pogué seguir com a *rex* als territoris més septentrionals del regne fins que els exèrcits araboberbers creuaren els Pirineus i conqueriren la Septimània, vers l'any 721.⁹⁰

Bona part de les incerteses que giren al voltant de la *Tarraquna* andalusina prové de l'insalvable desconeixement relatiu als episodis de conquesta. Aquesta és una qüestió important perquè, d'acord amb les normes del dret islàmic, el destí immediat de les ciutats recentment conquerides depenia en bona mesura de la manera que aquestes havien estat sotmeses.⁹¹ En general, els territoris més septentrionals d'al-Àndalus van ser dominats per capitulació, mitjançant l'establiment de pactes.

No obstant, sabem que alguns territoris fronterers van ser conquerits per la força de les armes, com la major part d'al-Àndalus. Escrita a inicis del segle XI, la descripció geogràfica d'Ahmad al-Razi suggereix que la ciutat de Lleida va ser sotmesa després de l'establiment d'un pacte, mentre que el seu relat sobre la captura de Tarragona no escatima detalls referents a la violència del procés d'incorporació de la ciutat als dominis califals.⁹² El dret musulmà considerava que les terres conquerides per mitjà de l'ús de la força formaven part del botí dels conqueridors, motiu pel qual aquestes passaven a mans del poder central amb caràcter indivisible per tal de poder exercir sobre elles un domini efectiu en matèria fiscal i de la propietat de la terra.⁹³ Aquesta és també una qüestió important perquè permet pensar en un cert interès del califat per la ciutat de Tarragona.⁹⁴

El silenci de les fonts documentals conservades, unit al caràcter fronterer de *Tarraquna* en el conjunt dels territoris d'al-Àndalus, permet comprendre la incredulitat amb què la historiografia tradicional ha abordat la qüestió de l'ocupació islàmica de la ciutat un cop conquerida als visigots. Aquesta visió ha estat legitimada durant segles per una parcial lectura de les fonts àrabs i un gairebé complet desconeixement dels materials arqueològics islàmics. Malgrat les escasses notícies que fan una referència explícita a la *Tarraquna* andalusina, és obligat pensar en una certa ocupació musulmana de la ciutat i el seu territori immediat, tal com permeten inferir alguns textos àrabs tardans.⁹⁵ En un article de l'any 1999, M. Ación es va dedicar a sistematitzar els tipus de poblament islàmic existents a al-Àndalus durant el segle VIII, i va arribar a definir dues fases o esquemes successius. Segons l'autor, en un primer moment els nousvinguts procediren a assentar-se a

86. *Continuatio Hispana a. DCCLIV*, 68, ad ann. 711; A. Isla, «Conflictos internos y externos en el fin del reino visigodo», 622-623.

87. Un plantejament de les diverses interpretacions existents es pot consultar a VIRGILI, A. 1984: «La qüestió de *Tarraquna* abans de la conquesta catalana», *Quaderns d'Història Tarraconense* 4, 7-36; BALANYA, P. 1992: *Crònica política de la Pre-Catalunya islàmica*, Barcelona, 11.

88. Sobre el document *Parisinus 4667* (ca. 828), conservat al monestir de Ripoll, es pot veure BARBERO, A.; VIGIL, M. 1991 (5a ed.): *La formación del feudalismo en la Península Ibérica*, Barcelona, cap. v: «El problema de la invasión musulmana».

89. Una aproximació a les monedes d'Àkhila II es pot trobar a F. Mateu, *Catálogo de las monedas previsigodas y visigodas*, 264-269; PALOL, P. de 1989: *El Bovalar (Seròs, Segrià)*, Barcelona-Lleida.

90. R. Collins, *La España visigoda*, 142.

91. MANZANO, E. 1999: «Las fuentes árabes sobre la conquista de Al-Andalus: una nueva interpretación», *Hispania* 202, 389-432.

92. «Et Tarkona fue de los lugares más antiguos que fallan fundamentos muy viejos et muy maravillosos, et hay cosas que non se desfacen por ningún tiempo; maguer todas las destruyó Tarif fijo de Masair quando entró en España; et él mató las gentes, et destruyó las obras, mas no pudo todas; tanto las ficieron de firmes!». Aquesta és la transcripció del text que proporciona E. Morera, *Tarragona cristiana*, 1, 192. Amb algunes variants de grafia: CHALMETA, P. 1994: *Invasión e islamización: la sumisión de Hispania y la formación de al-Andalus*, Madrid, 190.

93. Un desenvolupament d'aquestes qüestions es pot trobar a E. Manzano, «Las fuentes árabes sobre la conquista de Al-Andalus», 427-428.

94. Una ampliació d'aquests temes, en relació amb Tarragona, a M. Pérez, *Tarraco en la Antigüedad tardía*, 414-416.

95. La descripció geogràfica d'Ahmad al-Razi (segle XI) fa referència a l'efectivitat productiva dels regadius de l'horta tarragonina: «Et Tarkona ha muy buen término, et muy fermoso, et muy regancio, et cumplido de muchos frutos», citat per E. Morera, *Tarragona cristiana*, 1, 192, amb algunes variants de transcripció a P. Chalmeta, *Invasión e islamización*, 190. L'obra geogràfica i cartogràfica de Sharif al-Idrisi (segle XII) refereix també la ciutat de *Tarraquna* i el seu port marítim: CONDE, J. A. (ed.) 1993: *Idrisi. Descripción de España*, Madrid, 147. Per fi, el testimoni d'al-Himyari (segle XV) proporciona una interessant descripció de *Tarraquna* a través de l'episodi de l'ancià Ibn Zaidan i els seus companys, comerciants de Siurana, que acudiren a la ciutat per comerciar amb els seus productes: MAESTRO, M. P. (ed.) 1963: *Kitab ar-Rawd al-mi'ar*, València, 256-258. Sobre aquestes i altres fonts i les seves possibilitats interpretatives, vegeu M. Pérez, *Tarraco en la Antigüedad tardía*, 416-417.

les antigues seus episcopals d'època visigòtica, on, per interessos eminentment fiscals, situarien la figura d'un *amil* o governador provincial, encarregat de liderar la comunitat urbana amb el suport del bisbe (Barcelona i Girona). Acién va insistir en l'interès inicial dels conqueridors per instal·lar una estructura administrativa i fiscal eficient a les ciutats. Tot i això, per al cas de Tarragona, arribava a la conclusió següent: «Quizá sea más apropiado pensar [...] en la no presencia musulmana en la ciudad, y en este caso concreto debido a la huída del obispo Próspero, lo que imposibilitó la simbiosis *amil*-obispo».⁹⁶ Vers la meitat del segle VIII, aquest esquema inicial es veuria progressivament substituït per un altre, caracteritzat per la predominança dels àmbits rurals.

El cas tarragoní pateix d'una gairebé absoluta manca de documentació, que impedeix conèixer la postura dels seus habitants i dirigents locals respecte a la ja inevitable annexió del regne d'Àkhila II als dominis del califa omeia. En efecte, no existeixen notícies directes que permetin documentar la fugida del bisbe amb motiu de l'ocupació àrab de la ciutat. La figura del bisbe Pròsper planteja seriosos problemes de veracitat històrica, en el sentit que es tracta d'un personatge que no apareix documentat fins a l'època moderna.⁹⁷ Malgrat tot, es disposa d'alguns indicis que avalen la hipòtesi d'una certa dispersió amb posterioritat a la conquesta. El còdex que conté el *Liber Orationum de Festivitatibus*, procedent de Tarragona i actualment custodiat a la Biblioteca Capitular de Verona, disposa d'un seguit d'anotacions marginals, l'estudi paleogràfic de les quals permet conèixer alguns detalls del periple seguit pel document des de la seva sortida de Tarragona fins a la ulterior arribada a Verona.⁹⁸ D'acord

amb les informacions facilitades per les notes adventícies incorporades a l'original, el text litúrgic hagué de sortir de Tarragona en un moment indeterminat anterior als anys 730-740, moment en què el còdex es trobaria a Pisa. Aquesta qüestió és altament rellevant perquè el *Liber Orationum de Festivitatibus* constitueix l'única prova documental contemporània relativa a la dispersió eclesiàstica que va seguir la conquesta àrab de Tarragona, l'any 714. Per altra banda, és possible plantejar-se un trasllat simultani dels objectes sagrats i les relíquies dels màrtirs Fructuós, Auguri i Eulogi. El prestigi assolit pels màrtirs tarragonins a les costes de la Ligúria italiana, sota l'advocació dels quals es fundà un establiment monàstic, està ben testimoniada gràcies al document de donació de l'emperadriu Adelàgia de l'any 986.⁹⁹ L'itinerari hipotètic seguit pels objectes sagrats de l'Església episcopal de Tarragona va poder recórrer ports actius del Mediterrani de l'època, com Càller o Gènova, i centres culturals emergents, com Pisa o Verona. Però les condicions sota les quals es va produir aquesta dispersió, així com els seus responsables eclesiàstics, resten poc més que indocumentats per a nosaltres.

L'arribada dels exèrcits arabomusulmans a aquestes terres es troba en l'origen d'una època incerta en la història del nord-est peninsular que, un cop més, no es pot desvincular de la conjuntura política i militar del Mediterrani contemporani. Escatir els efectes de la incorporació de Tarragona als dominis califals exigeix la formulació d'una proposta de treball multidisciplinari que englobi, sota plantejaments actuals, les conclusions de l'estudi historicodocumental, arqueològic i filològic per tal de conèixer de primera mà l'abast del domini islàmic en els territoris de la futura Catalunya Nova.

96. ACIÉN, M. 1999: «Poblamiento indígena en Al-Andalus e inicios del primer poblamiento andalusí», *Al-Qantara* 20/1, 47-64, esp. 60-61.

97. Els relats llegendaris sobre el final de la Tarragona d'època visigòtica foren compilats per primera vegada per l'humanista PONS D'ICART, L. 1981 (reed.): *Libro de las grandezas y cosas memorables de la Metropolitana, Insigne y Famosa ciudad de Tarragona*, Tarragona, 247. La recuperació i readaptació de la llegenda sobre la *translatio* de les relíquies de Fructuós a Itàlia en època contemporània es deu a SERRA, J. 1943: *San Próspero de Tarragona y sus discípulos refugiados en Italia en el año 711*, Barcelona, 37-43: on, per primer cop, s'atribueix a Pròsper la iniciativa del trasllat. L'estudi hagiogràfic del «dossier» de Pròsper de Tarragona demostra un desenvolupament inicial del seu culte a l'època moderna, que s'inspira en el «dossier» del bisbe homònim de Reggio de l'Emília. Una ampliació d'aquestes qüestions es pot trobar a M. Pérez, *Tarraco en la Antigüedad tardía*, 407-411.

98. CASTELLANI POLLIDORI, O. 1997: «Per una pausa di riflessione sull'*Indovinello Veronese*», *Studi Linguistici Italiani* 23, 153-179: constitueix un complet estat de la qüestió sobre els principals problemes historiogràfics relatius al document. Una actualització a VIVANCOS, M. C. 2006: «El oracional visigòtic de Verona: notas codicológicas y paleográficas», *Cuadernos de Filología Clásica* 26/2, 121-144.

99. Reproduït per FLÓREZ, E. 1859 (reed.): *España sagrada*, xxv, Madrid, 28.